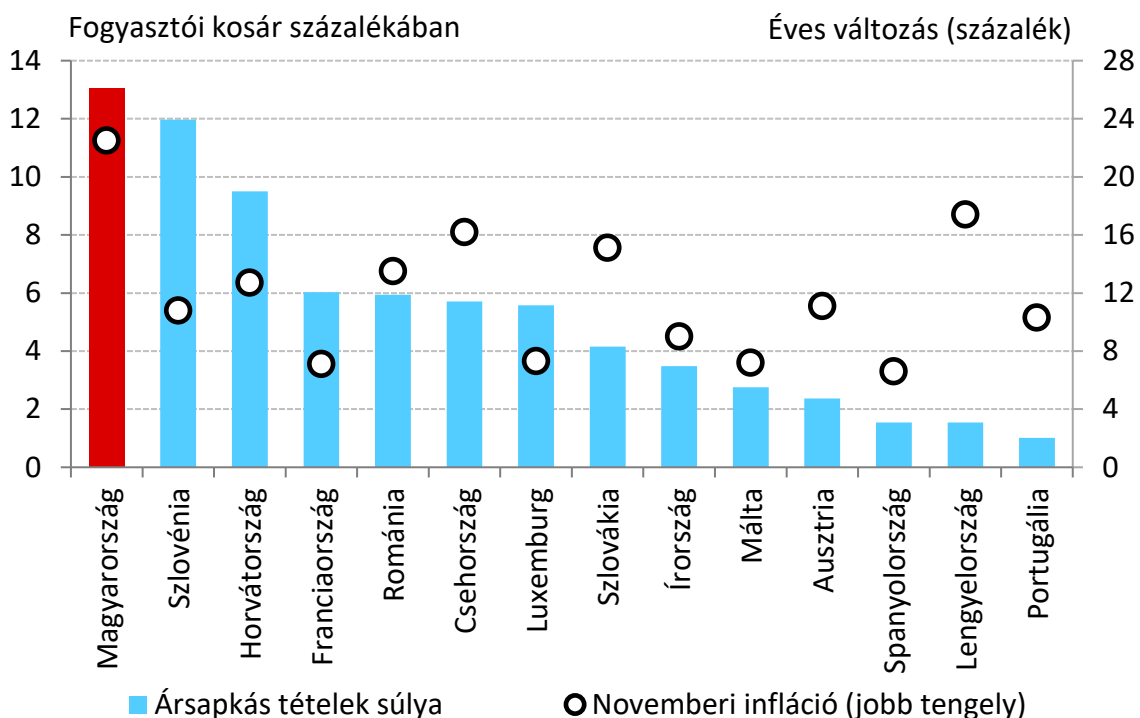

Balatoni András: Ársapkák és infláció: mit üzen a múlt és mit mutat a jelen?

A koronavírus-járvány és az orosz-ukrán háború következtében évtizedek óta tartó dezinflációs trend tört meg a világban. 2021 elejétől erőteljes inflációs hullám bontakozott ki, a világ immár több mint 50 gazdaságában kétszámjegyű inflációs rátát okozva. A gazdaságpolitika fókuszába az infláció megfékezése került. A jegybankok kamatemelési ciklusokat indítottak, miközben a kormányok adócsökkentési és árszabályozási lépésekkel próbálták meg letörni a fogyasztói árak emelkedésének ütemét. Az elhúzódóan magas inflációs közegben a piaci folyamatokba történő beavatkozásoknak azonban egyre több tovaryűrűző hatása jelentkezik. Elemzésem ezen hatásokat veszi számba gazdaságtörténeti tapasztalatok és az aktuális hazai adatok alapján (kiemelten az élelmiszer- és üzemanyagpiacra fókuszálva).

Magyarországon a legszélesebb azon termékek köre az EU országokban, ahol a 2022. novemberi adatok alapján ársapka-intézkedés volt hatályban. Az ársapkák bevezetése azzal a céllal történt, hogy féken tartsa az infláció emelkedését egyes termékek árának rögzítésén keresztül. Az érintett termékek köre fokozatosan bővült, és 2022 őszén a legszélesebb volt az Európai Unió országai között (1. ábra).

1. ábra: Az ársapkákkal ellátott termékek súlya a fogyasztói kosárban és a harmonizált fogyasztóiár-index (2022. november)

Megjegyzés: HICP infláció. Románia és Horvátország esetében októberi adatok. Magyarország, Lengyelország és Csehország esetében a nemzeti statisztikai hivatalok által számított infláció. A hazai adatok tartalmazzák a 2022 februárjában fixált árú alapvető élelmiszereket (kristálycukor, napraforgóolaj, csirkemell, sertéscomb, 2,8 %-os UHT tej, búzafinomliszt), a 2022 novemberben rögzített árú termékeket (tojás, burgonya) és a rögzített árú

lakossági energiát és üzemanyagot (áram, gáz, távhő, üzemanyag).

Forrás: MNB gyűjtés, Eurostat

Az árstopok széles körű alkalmazása mellett is 2022. novemberében a magyar harmonizált fogyasztóiár-index adat lett a legmagasabb az EU-ban, miközben az élelmiszerek esetében nemzetközi összehasonlításban is kiugróan magas áremelkedés történt. De mi az oka annak, hogy az árak rögzítése, csökkentése mégsem képes kordában tartani sem a részpiacokon érvényesülő, sem a makrogazdasági szintű inflációt? Bár a kérdés rendkívül aktuális, de nem újkeletű. A válasz a 2020-as évek problémáira ismételten a 1970-es években keresendő.

Újra éljük a 70-es éveket: az ársapkákról szóló vitákban is!

Az [ár]sapkák és egyéb az árakat meghatározó lépések átirányítják az inflációs nyomást az árindexek azon elemeire, amelyek nem képzik az intézkedés tárgyát.

Edward Nelson - Anna J. Schwartz: *The impact of Milton Friedman on modern monetary economics*

Kevésbé ismert általánosan, de a szabadpiac elveken nyugvó gazdaságszervezés mintaállamként emlegetett Amerikai Egyesült Államokban előszeretettel alkalmaztak ársapkákat a különböző termékek és szolgáltatások terén a 60-as évek végén, 70-es évek elején. A gyakorlatnak olyan jeles támogatói voltak, mint Paul Samuelson, Arthur Okun, vagy éppen Walter Heller (ezekről a vitákról kiváló áttekintést nyújt [Nelson és Schwartz](#)). Az árak és a bérek kontrolljának egyik kiemelt gazdaságpolitikai mérföldköve volt Nixon elnök New Economic Policy-je 1971-ben, amit lelkesen fogadtak a kor egyes közgazdászai. Első lépésként egyes árakat 90 napon keresztül befagyasztottak, majd felállításra került egy úgynevezett „ár bizottság” is, ami a piaci folyamatok helyett szeretne volna kordában tartani az inflációt. 1973-ban az élelmiszerek és üzemanyagok árának emelkedésére reagálva újra bevezettek egy széles körű, 60 napos ár befagyasztást, majd egészen 1974 áprilisáig célzottan, néhány termék ára volt szabályozva.

Az ársapkák a 70-es évek Amerikájában sem hoztak tartós megoldást. Az ársapkák ellen leghangosabban Milton Friedman érvelt azt állítva, hogy az ár befagyasztás hiányhoz vezet, emellett az infláció emelkedését sem képes kordában tartani. A vállalatok ugyanis kreatívak, ha az egyik terméken veszteségük halmozódik fel, akkor más, nem szabályozott árak emelésével állítják helyre a jövedelmezőségüket. Az idő ez esetben őt igazolta. Az infláció 1972 után fokozatosan emelkedett, és 1974-ben, mikor még életben volt az intézkedések egy része, 11,1 százalékot tett ki, ami az előző évtizedhez képest rendkívüli emelkedést jelentett az Egyesült Államokban. A tapasztalat tehát azt mutatja, hogy nem lehetett árszabályozással kivédeni egy olyan széles körű költségemelés hatását, mint az 1973-as olajársokk.

A hazai élelmiszer-piac példája

Hazánk esetében az élelmiszerekre kivetett ársapkák a teljes fogyasztói kosár 2,4 százalékára vonatkoznak. Az árstopoknak volt egy közvetlen hatása, ami az adott élelmiszer árának rögzítésén keresztül mérsékelte az inflációt. Az ársapkák fennmaradásával azonban szinte azonnal életbe lépnek olyan piaci mechanizmusok, amelyek más termékek árának emelkedéséhez vezetnek. Mivel az

élelmiszerek súlya a kosáron belül mintegy 20 százalék, ezért a kereskedők számára rendkívül nagy tér nyílt az alkalmazkodásra.

1. táblázat: Az árstop rendelet által érintett termékek, valamint a helyettesítő termékeinek áralakulása 2022. februárhoz képest (2022. február = 100)

Terméknév	2022. február = 100 %
Cukor	
Helyettesítő termék: Porcukor	222%
Helyettesítő termék: Virágméz	160%
Finomliszt	
Helyettesítő termék: Rétesliszt	147%
Napraforgó étolaj	
Helyettesítő termék: Sertészsír	215%
Helyettesítő termék: Olívaolaj	135%
Sertéscomb	
Helyettesítő termék: sertés karaj	152%
Csirkemellfilé	
Helyettesítő termék: csirkecomb	167%
Helyettesítő termék: pulykamellfilé	180%
2,8 százalékos, UHT tartós tej	
Helyettesítő termék: 1,5 százalékos UHT zsírszegény tej	190%

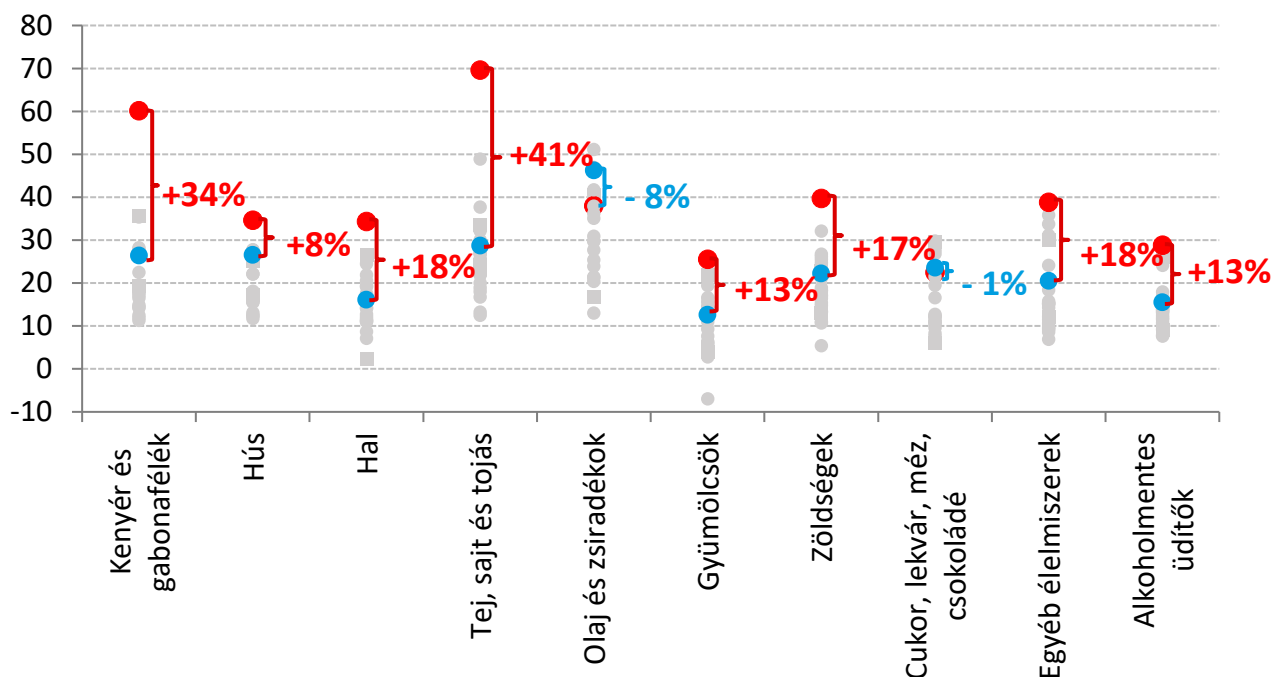
Megjegyzés: Az árstop hatálya alá tartozó termékkörök árai nem változtak a vizsgált időszakban.

December 1-7-i adatok alapján

Forrás: MNB gyűjtés

Az élelmiszer-árstopok nem mérsékeltek a helyettesítő termékek inflációját. A rögzített árú termékek esetében elmaradt áremelkedéseket a kereskedők teljes egészében áthárították más termékekre (1. táblázat). Az élelmiszerár-stop hatálya alá tartozó termékek ára valóban alacsony Magyarországon, de az adatok azt mutatják, hogy az itt elmaradó áremelkedést a termelők és kereskedők részben a helyettesítő termékekre hárították át. A magyar élelmiszer-infláció majdnem minden alcsoportban Európa legmagasabbja, több esetben jelentősen is (pl. tejtermékek, kenyér és tészták) meghaladva a V3-k értékeit (2. ábra). Ezen hatáshoz adódott hozzá az árfolyam-leértékelődés importár-növelő hatása. Ráadásul egyes élelmiszeripari szegmensekben az ellátási láncokban kialakuló tartós zavarok (pl. tejipari termékek) tovább növelték az árnyomást, ezzel egyes termékkörök (például sajtok, túró), jelentős versenyhátrányba kerültek a nemzetközi piacokon. Az ársapka által nem érintett termékeknél bekövetkezett áremelkedés kioltotta az 1,2 százalékpontos technikai inflációcsökkentő hatását az intézkedésnek.

2. ábra: Az egyes élelmiszer-főcsoportok éves inflációjának az EU tagországaiban (2022. október)

Megjegyzés: Szürkével az egyes tagországok, pirossal Magyarország, kékkel pedig a másik három visegrádi ország (Csehország, Lengyelország és Szlovákia) átlaga kiemelve. Forrás: Eurostat, HICP adatok alapján

Az árstop által nem érintett termékek magasabb átárazásának és a kialakuló nagyobb élelmiszer inflációnak tovaryűrűző hatásai is voltak. A piaci szolgáltatásokon belül az év eleje óta az étkezéshez kötődő szolgáltatások árai emelkedtek a legnagyobb mértékben. Az éttermek, büfék a hatósági áras termékeket is nagybani piaci áron vásárolták, és egyben hatott rájuk a többi termékre áthárított áremelés is. Becslésünk szerint ezen alapanyag-áremelkedés áthárításának szolgáltatások áraiban való megjelenése további mintegy 0,2-0,4 százalékponttal emelhetné a fogyasztói árakat.

Kisebb verseny, nagyobb árazási erő: az üzemanyagpiac esete

Az üzemanyagpiacon 2021. novemberében bevezetett ársapka a lakossági vásárlások esetében folyamatosan jelentős infláció-csökkentő hatással bírt, azonban a piaci árazású termékek esetében az alapanyag-költségek és adótételek változásánál érdemben gyorsabb áremelkedést figyelhattunk meg. A lakossági vásárlók számára elérhető 480 forintos rögzített ár mellett a vállalatok számára augusztustól a piaci ár volt érvényben (a fuvarozóknak már márciustól). Ugyanakkor míg a Brent világpiaci ára és a végárból visszszámolt adóterhek a gázolaj esetében 64, a benzin esetében 52 forinttal emelkedtek, addig a fogyasztói árak ennél lényegesen nagyobb mértékben, a gázolaj esetében 181 forinttal, a benzin esetében 126 forinttal emelkedtek (2. táblázat, 3. táblázat). Azt, hogy miért nőttek a fogyasztói árak a költségek és adóknál nagyobb mértékben számos, nyilvánosan nem ismert költségelem is magyarázhatja, mint például finomítás, szállítás, nagy- és kiskereskedelem költségének, valamint a vállalati eredmény növekedése. A költségek és adók, valamint a fogyasztói ár szétnyílásához ugyanakkor az import fokozatos kiesése

és a kiskereskedelmi verseny szűkülése is hozzájárulhatott. A növekvő vállalati, szállítási költségek 0,4-0,6 százalékponttal növelhették az inflációt.

Az üzemanyagár-sapka eltörlésével a jelenleg a kutakon érvényesülő „piaci ár”-ban a verseny újbóli élénkülésével komoly alkalmazkodási tér lehet. Az ársapka kivezetése után a kutakon már csak a „piaci ár” marad életben, ami mind a benzinnél, mind a dízelolajnál a korábbiakhoz képest – az alapanyag-költségeken és adókon felüli – magasabb árrést tartalmaz. (Fontos megjegyezni, hogy az árrés nem egyezik meg a profittal. Az árrés számos az alapanyagköltségen felüli költségelemet is tartalmazhat.) Ennek inflációs hatása 0,6-0,8 százalékpont. Ez a hatás azonban azt is jelzi, hogy az import fokozatos újraindulásával és az ellátási problémák oldódásával érdemi árcsökkenésre is van lehetőség.

2. táblázat: Gázolaj árának felbontása (Ft/l)

	2021. november 14.	2022. december 9.	Változás
1. Brent ára (Ft/ hordó)	26346	30690	4344
2. Brent ára (Ft/ liter)	166	193	27
3. KKSZ díj	4	2	-2
4. Jövedéki adó	110	110	0
5. ÁFA	109	148	39
6. Költségek és adók (2+3+4+5)	389	453	64
Fogyasztói ár	514	695	181

3. táblázat: Benzin árának felbontása (Ft/l)

	2021. november 14.	2022. december 9.	Változás
1. Brent ára (Ft/ hordó)	26346	30690	4344
2. Brent ára (Ft/ liter)	166	193	27
3. KKSZ díj	4	2	-2
4. Jövedéki adó	120	120	0
5. ÁFA	108	134	27
6. Költségek és adók (2+3+4+5)	397	449	52
Fogyasztói ár	506	632	126

Forrás: Bloomberg, Holtankoljak.hu, MNB becslés

A piaci áraknál lényegesen alacsonyabb szinten rögzített lakossági üzemanyagár-sapka a magas hazai üzemanyag-felhasználáson keresztül rontotta a folyó fizetési mérleget, ami egy általánosan kockázatkerülő feltörekvőpiaci közegben a devizapiacra leértékelődési nyomást okozott. Kis, nyitott gazdaságban a folyó fizetési mérleg helyzete a kockázati megítélés egyik legfontosabb indikátora. Számításaink mögött a közvetlen mennyiségi hatás áll, amely szerint az üzemanyagfogyasztás jelentős mértékben meghaladta nemcsak a korábbi szintjét, hanem annak

trendjét is. Ez növelte a folyó fizetési mérleg hiányát, hozzájárulva az árfolyam gyengüléséhez. Összességében mintegy 1,5-2 százalékos árfolyamleértékelődést tulajdoníthatunk ennek a tényezőnek, ami a magasabb inflációs közegben gyors és a korábbiaknál magasabb begyűréssel 0,6-0,7 százalékponttal emeli az inflációt.

4.táblázat: Árkorlátozó intézkedések becsült közvetlen és közvetett hatásai (százalékpont)

	Árkorlátozás közvetlen hatása	Áthárítás más élelmiszerekre	Tovagyűrűző hatása az étkezési szolgáltatásokra	Magasabb „piaci ár” begyűrése	Árkorlátozás megszűnése	
					Magasabb árrés fenntartása	Közvetlen hatás
Élelmiszerek	-1,2	1,2	0,2 - 0,4	-	-	1,2
Üzemanyag	-2,5	-	-	0,4 - 0,6	0,6 - 0,8	2,5
Romló folyó fizetési mérlegből adódó árfolyam-hatás		0,6 - 0,7				

3,0-3,7

Forrás: MNB számítás

Összességében az árfagyasztások közvetlen inflációt csökkentő hatása rövid távon volt domináns, tartós fennmaradásukkal az inflációt növelő alkalmazkodási hatások egyre erősebbé váltak. Ezen utóbbi hatások nagysága 2022 végéhez közeledve elérhették a 3-4 százalékpontot. Kedvező fejlemény, hogy a benzinár-sapka kivezetésével a piaci verseny ismét erősödhet. Az élelmiszerek esetén is megfontolandó az ársapkák lehető legkorábbi kivezetése, mivel a piacok tartós torzulása a kiskereskedelmi árak növekedését, a hazai élelmiszeripar versenyképességének további csökkenését eredményezheti.